

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Β΄ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗΣ

(ΠΡΑΚΤΙΚΑ)

Θεσσαλονίκη 24-25 Νοεμβρίου 2001

Στήν μνήμη τῆς Φανούλας Παπάζογλου

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόγραμμα Συνεδρίου.....	7
Πρόλογος	11
<i>Π. Ἀδάμ-Βελένη-Ἡ. Σβέροκος</i>	
<i>Μ. Οὐλπιος Ἰουλιανός, ἡγεμὼν τῆς Μακεδόνων ἐπαρχείας.....</i>	<i>13</i>
Zusammenfassung	
<i>Β. Ἀλλαμανῆ-Σουρή</i>	
Σχόλια σὲ μία ἀναθηματικὴ ἐνεπίγραφη στήλη ἀπὸ τὴν Βέροια	31
Zusammenfassung	
<i>Χρ. Βεληγιάννη-Κ. Κουσουλάκου</i>	
Ἄρεταλογία Ἰσιδος ἀπὸ τὴν Κασσάνδρεια.....	49
Zusammenfassung	
<i>Μ. Γιούνη</i>	
Ἡ νομικὴ διάσταση τῶν ἀπελευθερωτικῶν πράξεων στὴ Μακεδονία τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων	73
Résumé	
<i>J.-Cl. Decourt - A. Tzafalias</i>	
Les dédicaces d'Atrax	85
Περίληψη	
<i>Ἄ. Ζάννης</i>	
Ἰωρον	97
Summary	
<i>Σ. Ζουμπάκη</i>	
Στὰ ἔχνη ἐπιφανῶν Ἀργείων τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς: Παλαιὲς καὶ νέες ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες γιὰ μιὰ σημαντικὴ οἰκογένεια ἀπὸ τὸ Ἄργος.....	115
Zusammenfassung	

Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη

Ἐπιγραφή ἐπιστοτῶν στό τεῖχος τῶν Φιλίππων..... 135
 Zusammenfassung

Π. Μπούγια

Τιμές Λαμίων γιά Ὀπουντίους δικαστές..... 149
 Summary

Ἰωακ. Ἀθ. Παπάγγελος-Εὐ. Ἀθ. Παπαθανασίου

Ἐπιγραφή τοῦ 1552 ἀπό τά Σιδηροκάυσια τῆς Χαλκιδικῆς..... 165
 Zusammenfassung

Δ. Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου- Π. Μ. Νίγδελης

IG X 2.1 Συμπλήρωμα: Ἡ πρόοδος τῶν ἐργασιῶν..... 181
 Summary

Ἄ. Ριζάκης

Ἡ διοικητική ὀργάνωση τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων:
 Ἡ περίπτωση τῶν praefecti fabrum..... 189
 Résumé

Κ. Σισμανίδης

Ὡνή ἀπό τήν περιοχή τῶν Βασιλικῶν..... 199
 Zusammenfassung

Γ. Σουρῆς

Τό ρωμαϊκό ἔγγραφο μέ κανονισμούς ἀγοραπωλησίας δούλων ἀπό τή
 Βέρροια (*I.Beroia* 13)..... 217
 Summary

Ἄ. Τσαρούχα

Ἐπιτύμβια στήλη ἀπό τήν Ἄμφισσα..... 231
 Summary

Μ. Β. Χατζόπουλος

Οἱ ἐπιγραφές τῆς Ἡράκλειας τῆς Μυγδονικῆς (Ἅγιος Ἀθανάσιος-
 Γέφυρα) μεταξύ ἀρχαιολογίας καί ἀρχαιοκαπηλείας 237
 Résumé

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΠΟΙΚΙΑΣ ΤΩΝ ΦΙΛΙΠΠΩΝ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ PRAEFECTI FABRUM

Είναι γνωστό πώς τὸ πολιτειακὸ καθεστῶς μιᾶς ρωμαϊκῆς ἀποικίας εἶναι πιστὸ ἀντίγραφο τοῦ πολιτεύματος τῆς Ρώμης, ἀφοῦ οἱ ἀποικίες εἶναι μικρογραφίες τῆς πρωτεύουσας τῆς αὐτοκρατορίας, *effigies parvae* τῆς Ρώμης, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Aulus Gellius (XVI,13.9). Ἡ κλασσικὴ σταδιοδομία ἑνὸς μέλους τῆς ἀνώτερης κοινωνικῆς τάξης στὶς ἀποικίες δὲν διαφέρει καὶ πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνη ἑνὸς ἀντίστοιχου πολίτη τῆς Ρώμης, καθὼς περιλαμβάνει τὸ ἀξίωμα τοῦ ταμῖα (*quaestor*), τοῦ ἀγορανόμου (*aedilis*) καὶ γιὰ τὰ περισσότερα ἐπιλεκτὰ μέλη τὸ *officium* τοῦ δυνάμηνου (*duumvir*) ποὺ βρῖσκεται στὴν κορυφὴ τῆς πυραμίδας τῆς τοπικῆς ἱεραρχίας καὶ ἀντιστοιχεῖ μὲ ἐκεῖνο τοῦ ὑπάτου. Ἡ ἱεραρχία αὐτὴ εἶναι κοινὴ σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ἀποικίες καὶ οἱ μικρὲς ἀποκλίσεις ποὺ ἐμφανίζονται ἐδῶ καὶ κεῖ στὸν *cursus* συνιστοῦν τοπικὲς ἰδιορρυθμίες καὶ δὲν ἀναιροῦν τὸν κανόνα¹.

Στὴν τελευταία αὐτὴ κατηγορία ἀνήκει τὸ "ἀξίωμα" τοῦ *praefectus fabrum*, τὸ ὁποῖο ἐμφανίζεται στὸν *cursus* μερικῶν ἐπιφανῶν μελῶν τῆς τοπικῆς κοινωνίας τῶν Φιλίππων ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἀποικιῶν ἢ μουνικιπίων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ *praefectura fabrum* εἶχε ἀπασχολήσει τοὺς εἰδικούς, ἥδη ἀπὸ τὸν 19. αἰῶνα, ἀλλὰ τὸ ἀρχικὸ ἐρώτημα παρέμεινε ἀναπάντητο, δηλαδὴ κατὰ πόσον ὑπῆρξε ἓνα τοπικὸ ἀξίωμα, μιὰ στρατιωτικὴ ἀρχὴ ἢ ἀπλούστατα ἓνας τιμητικὸς τίτλος χωρὶς καμιά ἀπολύτως ἀρμοδιότητα. Ἡ μελέτη τοῦ Brian Dobson², λίγο μετὰ τὰ μέσα τοῦ 20. αἰ. μᾶς ἐβγαλε ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο στὸ ὁποῖο εἶχε φτάσει ἡ ἔρευνα ἀνοίγοντας ταυτοχρόνως κάποιες εὐδαίμονες προοπτικὲς· πράγματι ἡ ἐνδελεχὴς ἐξέταση τῶν ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν ὀδήγησε τὸν Ἄγγλο ἐρευνητὴ στὴ διαπίστωση πὼς τὸ ἀξίωμα καὶ κυρίως οἱ ἀρμοδιότητες ποὺ τὸ συνοδεύουν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μονοσήμαντες γιατί, παρόλο ποὺ αὐτὸ διατηρεῖ πάντα τὸν ἴδιο τίτλο, τὸ περιεχόμενό του ἐξελίσσεται μέσα στὸ χρόνον

---

1. Γιὰ τὴν διοικητικὴ ὁργάνωση τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων βλ. C. Brélaz-A. Rizakis, "Le fonctionnement des institutions et le déroulement des carrières dans la colonie de Philippes", *CCG* 14 (2003) 155-165. Στὸ ἴδιο ἄρθρο (σ. 162-165) μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς καὶ μιὰ σύντομη ἀνάλυση γιὰ τοὺς *praefecti fabrum* τῆς ἀποικίας.

2. B. Dobson, "The *praefectus fabrum* in the Early Principate", στί: M. G. Jarrett-Dobson (ἐκδ.), *Britain and Rome. Essays presented to Eric Birley on his sixtieth birthday*, Kendal 1966, 61-84.

δηλαδή από τὸ τέλος τῆς ρεπουμπλικανικῆς περιόδου ἕως τὴν περίοδο τῶν Σεβήρων³.

Στὴν ἀρχή, μέχρι τὸν Κλαύδιο, ἡ *praefectura fabrum* εἶναι ἓνα δημόσιο στρατιωτικὸ ἀξίωμα ποὺ ἡ ἄσκησή του συμπίπτει μὲ τὴν κορυφωση μιᾶς στρατιωτικῆς σταδιοδρομίας καὶ ἡ ἐκχώρησή του εἶναι ἓνα εἶδος ἀπότισης τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης γιὰ τὶς στρατιωτικὲς ὑπηρεσίες τοῦ προσώπου πρὸς τὴ Ρώμη καὶ τὸν αὐτοκράτορα. Στὴ συνέχεια φαίνεται πὼς αὐτὸ τὸ *officium* ἀποσυνδέεται ἀπὸ τὰ στρατιωτικὰ καθήκοντα καὶ τὴν στρατιωτικὴ ἱεραρχία καθὼς πολλὰ ἄτομα φέρουν τώρα τὸν τίτλο ἀκόμα καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάληψη κάποιου στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Στὴν περίοδο αὐτὴ ἡ *praefectura fabrum* παραχωρεῖται, κατὰ τὸν Dobson, στοὺς νέους ἱππεῖς (*equites*) —προστατευομένους τοῦ ἐπαρχιακοῦ διοικητοῦ ἢ σὲ ἐπιφανῆ μέλη τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας— καὶ ἐπομένως σημαδεύει ἀπλὰ τὴν ἀρχὴ μιᾶς ἱππικῆς σταδιοδρομίας. Τὸ ἴδιο ἰσχύει, κατὰ τὸν ἴδιο, προφανῶς καὶ γιὰ τὴν περίπτωση ποὺ τὸ ἀξίωμα ἀναφέρεται μόνο του, ὅποτε εἶναι ἀπίθανο αὐτὸ νὰ συνδέεται μὲ τὴν τοπικὴ σταδιοδρομία ἑνὸς προσώπου, ἀλλὰ μᾶλλον μὲ τὸν διορισμὸ του ὡς βοηθοῦ κάποιου ἀξιωματοῦχου ἐπιφορτισμένου μὲ τὸ *imperium*⁴.

Ἡ περίπτωση λοιπὸν στὴν ὁποία ἡ *praefectura* ἐντάσσεται σὲ μιὰ ἀμιγῆ στρατιωτικὴ σταδιοδρομία, τῆς ὁποίας καὶ ἀποτελεῖ τὴν κορυφωση, εἶναι ἀπόλυτα σαφής. Ἀντίθετα ὑπάρχει μεγάλη δυσκολία στὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἀκριβοῦς χαρακτήρα τῶν ἁρμοδιοτήτων τῶν *praefecti fabrum*, ποὺ ὑποτίθεται πὼς ἀπέκτησαν μετὰ τὸν Κλαύδιο, ὅποτε τὸ ἀξίωμα ἐμφανίζεται στὸ πλαίσιο μιᾶς τοπικῆς καθαρὰ σταδιοδρομίας· αὐτὴ μπορεῖ νὰ περιλαμβάνει κάμποσες φορὲς τόσο τὰ γνωστὰ πολιτικὰ ἢ θρησκευτικὰ ἀξιώματα τοῦ τοπικοῦ *cursus honorum* ὅσο καὶ στρατιωτικὰ ἢ πολιτικὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτόν. Τὸ βασικὸ ἐρώτημα ποὺ ἀπασχολεῖ τοὺς εἰδικοὺς εἶναι κατὰ πόσον ἡ *praefectura fabrum* ἀποτελεῖ μέρος τοῦ τοπικοῦ *cursus honorum* ἢ ἂν ἀντίθετα συνιστᾷ ἀπλῶς ἓνα ἀνεξάρτητο ἀξίωμα ἢ ἀκόμα καὶ μιὰ τιμητικὴ διάκριση. Στὸ σημεῖο αὐτὸ οἱ γνώμες εἶναι πολλές. Ὅρισμένοι θεωροῦν ὅτι οἱ *praefecti fabrum* ποὺ ἐμφανίζονται στὸ πλαίσιο μιᾶς τοπικῆς σταδιοδρομίας εἶναι ταυτόσημοι μὲ τοὺς *praefecti collegiorum fabrum* ἢ μὲ τοὺς ἄρχοντες τοὺς ἐπιφορτισμένους μὲ τὴν πυρα-

3. Γιὰ τὴν προέλευση τοῦ θεσμοῦ βλ. K. E. Welch, "The Office of *Praefectus Fabrum* in the Late Republic", *Chiron* 25 (1995) 131-145.

4. Πρόκειται στὴν οὐσία γιὰ ἱππεῖς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τιμηθεῖ μὲ τὸν τίτλο καὶ ἦσαν ἀναπληρωτὲς τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ ἢ τοῦ διοικητοῦ μιᾶς ἐπαρχίας (W. Liebenam, "Fabri", στί: E. de Ruggiero, *Dizionario epigrafico di Antichità Romane* III (1906, ἀνατ. 1962) 17/18 s.v. *Fabri*).

σφάλεια και πυρόσβεση⁵. Άλλοι φρονοῦν πὼς τὸ officium τῆς praefectura συνιστᾶ τὴν κορυφωση μιᾶς τοπικῆς καρριέρας καὶ ὅτι ἡ ἀπόκτησή του διευκολύνει τὴν πρόσβαση τῶν πλέον ἐπιφανῶν μελῶν τῆς ἀριστοκρατίας τῆς ἐπαρχίας στὴν ἱππικὴ τάξη. Στὸ ἀντίθετο στρατόπεδο ἐντάσσονται αὐτοὶ ποὺ πιστεύουν ὅτι δὲν πρόκειται κἂν γιὰ officium, ἀλλὰ γιὰ μιὰ βοηθητικὴ ὑπηρεσία ποὺ τὴν ἀναθέτει κάποιος ἀνώτερος ἀξιωματοῦχος σὲ ἄτομο τῆς ἐμπιστοσύνης του· οἱ ἴδιοι προσθέτουν ὅτι ὁ ἀκριβὴς χαρακτήρας αὐτῆς τῆς εὐθύνης, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ εἶναι στρατιωτικὴ ἢ πολιτικὴ, ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὶς ἀρμοδιότητες τοῦ ἰδίου τοῦ ὑποψηφίου⁶. Περισσότερο ἀκραία τέλος εἶναι ἡ θέση μερικῶν ἐιδικῶν ποὺ θεωροῦν ἀπλούστατα πὼς ἡ praefectura δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ διάκριση χωρὶς ἀντίκρουσμα καὶ περιεχόμενο⁷.

Οἱ γενικεύσεις αὐτὲς δὲν βοηθοῦν ἀλλὰ ἐπιτείνουν τὴ σύγχυση καὶ κυρίως καταδεικνύουν τὴν ἀνάγκη προσέγγισης τοῦ θεσμοῦ μέσω τῆς μελέτης πολλῶν ἐιδικῶν περιπτώσεων. Παρόμοιες μελέτες ἔχουν συγγραφῆ μόνον γιὰ τὶς δυτικὲς ἐπαρχίες τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐνῶ ἄγνωστη παραμένει ἡ κατάσταση στὴν Ἀνατολή⁸· τὸ κενὸ αὐτὸ προτίθεται νὰ καλύψει ἐν μέρει ἡ παρούσα ἔρευνα ἡ ὁποία στηρίζεται στὸ δημοσιευμένο καὶ ἀδημοσίευτο ἐπιγραφικὸ ὕλικὸ τῆς

5. Βλ. O. Hirschfeld, "Der Praefectus vigilum in Nemausus und die Feuerwehr in den römischen Landstädten", *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Akademie der Wissenschaften* 107 (Wien 1884) 239-257, τοῦ ἰδίου, *Kleine Schriften*, Berlin 1913 (ἀνατ. New York 1975), 98 κέ., W. Liebenam, *Zur Geschichte und Organisation des römischen Vereinswesens*, Leipzig 1890, 104 κέ. Βλ. ἐπίσης καὶ τὸ πιὸ πρόσφατο ἄρθρο τοῦ P. Kneissl, "Die fabri, fabri tignuarii, fabri subaediani, centonarii und dolabrarii als Feuerwehren in den Städten Italiens und der westlichen Provinzen", στί: R. Günther-St. Rebenich (ἐκδ.), *E fontibus haurire. Beiträge zur römischen Geschichte und zu ihren Hilfswissenschaften [H. Chantraine zum 65. Geburtstag]* München-Wien-Zürich 1994, 133-146.

6. Βλ. R. Sablayrolles, "Les praefecti fabrum de Narbonnaise", *RAN* 17 (1984) 239-247, ὅπου μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς ὅλες τὶς προγενέστερες ἀπόψεις.

7. Πρβλ. H. G. Pflaum, *Les procurateurs équestres sous le Haut-Empire romain*, Paris 1950, 196/197 καὶ 218.

8. Ἡ praefectura fabrum ἐμφανίζεται σὲ μερικὲς μόνον ἀπὸ τὶς ἀποικίες γιὰ παράδειγμα τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀχαΐας (π.χ. Κόρινθος) ἢ τῆς Μακεδονίας (π.χ. Φιλίπποι). Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται πὼς ἡ praefectura fabrum εἶναι στὴν Κόρινθο ἓνα δημόσιο officium ποὺ δὲν ἐντάσσεται στὸν τοπικὸ cursus honorum, ἀντίθετα μὲ αὐτὸ ποὺ πίστευαν οἱ ἐκδότες τῶν *Corinth VIII*· ὁ τίτλος βρῖσκεται στὴν κορυφωση μιᾶς τοπικῆς λαμπρῆς σταδιοδρομίας ἢ στὴν ἀρχὴ μιᾶς ἱππικῆς, ἡ ὁποία περιλαμβάνει εἴτε στρατιωτικά, εἴτε πολιτικο-διοικητικὰ ἀξιώματα ἀποκλειστικὰ προορισμένα γιὰ ἱππεῖς· δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι ἡ praefectura fabrum ἐγκαινιάζει στὴν περίπτωσή αὐτὴ τὴν ἀρχὴ μιᾶς ἱππικῆς σταδιοδρομίας.

ἀποικίας τῶν Φιλίππων. Πρόκειται γιὰ λατινικὲς ἀναθηματικὲς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές ποὺ προέρχονται εἴτε ἀπὸ τὸ ἑβραϊκὸ νεκροταφεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, εἴτε ἀπὸ τοὺς Φιλίππους⁹.

Στὸ παλαιότερο χρονολογικὰ κείμενο (τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως τοῦ θεοῦ Βεσπασιανοῦ ποὺ ἄσκησε μεταξὺ ἄλλων ὁ C. Valerius Valens Ulpianus ἐπιβάλλει ὡς *terminus post quem* τὸ ἔτος 79 μ.Χ.) ἡ *praefectura fabrum* βρίσκεται στὸ τέλος μιᾶς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς τοπικῆς καριέρας· ἡ πρώτη ἦταν σύντομη καὶ περιελάμβανε τὴν στρατιωτικὴ ὑπηρεσία στὴν πραιτωριανὴ φρουρά· στὴ συνέχεια ὁ Ulpianus ἄσκησε διαδοχικὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ ταμῖα (*quaestor*) καὶ αὐτὸ τοῦ δυνάστου (*duumvir*) τῆς ἀποικίας¹⁰. Στὸ κείμενο διευκρινίζεται πὼς ἡ τιμὴ τοῦ *praefectus fabrum* ποὺ ἀκολουθεῖ παραχωρήθηκε ἀπὸ ἓναν ὑπατο: *praef(ectus) fabrum a co(n)s(ule)*. Ἡ ἔκφραση αὐτή, ἡ ὁποία συνοδεύεται συχνὰ ἀπὸ τὸ *adlecto* ἢ *delato*, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ διάκριση τοῦ ἀπονεμήθηκε προφανῶς λόγω τῆς στρατιωτικῆς του ὑπηρεσίας στὴν πραιτωριανὴ φρουρά. Τὸν C. Valerius Valens συνδέει μὲ τὸν Βεσπασιανὸ ἢ ἄσκησε τῆς ἱερωσύνης ποὺ ἀναφέρεται στὴ λατρεία του: *flam(ini) divi V[espasiani]-----*. Δὲν γνωρίζουμε κατὰ πόσον ὁ C. Valerius Valens Ulpianus κατάγεται ἀπὸ τοὺς Φιλίππους· ἡ ἀπουσία τῆς φυλῆς τῶν Φιλίππων, *Voltinia*, ἀπὸ τὸν ὀνομαστικὸ τοῦ τύπο θὰ συνηγοροῦσε στὴν ἄποψη ὅτι δὲν εἶναι πολίτης τῆς ἀποικίας, πρᾶγμα μᾶλλον ἀπίθανο, ἀφοῦ ἡ ἐγγραφή στὴν *Voltinia* εἶναι ὑποχρεωτικὴ καὶ γιὰ τοὺς ἐπὶ-λυδες ρωμαίους πολίτες ποὺ ἀναλαμβάνουν τοπικὰ ἀξιώματα· πρέπει νὰ ὑποτεθεῖ λοιπὸν πὼς ἡ παράλειψη τῆς *Voltinia* ὀφείλεται μᾶλλον σὲ ἀμέλεια τοῦ χαρακτῆ ἢ τῶν ἐντολέων του.

9. Φ. Πέτσας, "Λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Θεσσαλονίκης", *AE* 89/90 (1950/1951) [1951] 52-79.

10. Πέτσας, ὁ.π., 58/59 ἀρ. 4 (εἰκ. 2), *Ann.épig.* 1952, 226, Th. Sarikakis, "Des soldats macédoniens dans l'armée romaine", *Ἀρχαία Μακεδονία* 2 (1973) [1977] 457 ἀρ. 208, E. Schallmayer-K. Eibl-J. Ott, *Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiariier-Inschriften der Römischen Reiche*, Stuttgart 1990, 520 ἀρ. 672, *I. Philippi* 719: C(aio) Valerio Valent[i] | Ulpiano vet(erano) coh(ortis) XI urb(anae) b(eneficiario), q(uaestori) II | vir(o) | i(ure) d(icundo) Phil(ippis) praef(ecto) fabr(um) a co(n)s(ule) | flam(ini) divi V[espasiani]---]. Γιὰ τοὺς *beneficiarii* βλ. J. Nelis-Clément, *Les Beneficarii: militaires et administrateurs au service de l'Empire (Ier s. a.C.-VIe s. p.C.)*, Bordeaux 2000 (καὶ τὴν βιβλιοκρισία τοῦ D. Erkelenz, *Topoi* 11 (2001) 853-859), J. Ott, *Die Beneficiarii: Untersuchungen zu ihrer Stellung innerhalb der Rangordnung des römischen Heeres und zu ihrer Funktion*, Stuttgart 1995 καὶ N. Giannakopoulos, "Preserving the *Pax Romana*: The Peace Functionaries in the Roman East", *Mediterraneo antico* 6 (2003) 825-905.

Σε ένα άλλο παράδειγμα, που χρονολογήθηκε από τον πρώτο έκδοτη γενικά στην αυτοκρατορική περίοδο¹¹, ο αναφερόμενος C(aius) Graecinius C. f. Vol(tinia) φαίνεται πως ακολούθησε δύο σταδιοδρομίες που είναι εύκολα διακριτές: μία ανώτερη, στην επαρχία της Ἀφρικής και μία δεύτερη τοπική στους Φιλίππους· η πρώτη περιλαμβάνει την praefectura fabrum και ένα officium στην Ἀφρική (τὸ praefectus frumenti mancipalis) και η δεύτερη δύο τοπικά αξιώματα: αὐτὸ τοῦ βουλευτοῦ (decurio), μέλους τῆς τοπικῆς βουλῆς (ordo) και ἐκεῖνο τοῦ ταμῖα τῆς ἀποικίας (quaestor)· στὸ κείμενο δὲν διευκρινίζεται κατὰ πόσον προηγήθηκε ἡ πρώτη ἢ ἡ δεύτερη σταδιοδρομία· καμία ἀπὸ τὶς δύο δὲν φαίνεται ὀλοκληρωμένη. Ἔτσι ὅσον ἀφορᾷ τὸν τοπικὸ cursus honorum, γιὰ παράδειγμα, ὁ Graecinius δὲν ἄσκησε τὸ officium τοῦ δυνάδρου και ἰδιαίτερα ἐκεῖνο τοῦ *Vir quinquennalis*, ἐλαχίστη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἄνοδο στὴν ἱππικὴ τάξη· τὸ officium τοῦ ταμῖα που ἄσκησε προσομοιάζει περισσότερο μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς ἐθελοντικῆς λειτουργίας, μὲ μιὰ χειρονομία καλῆς θέλησης και γενναιοδωρίας πρὸς τὴν νέα του πατρίδα, παρὰ μὲ τὸ ἀξίωμα που ὀπωσδήποτε ἐγκαινιάζει τὴν ἀρχὴ μιᾶς τοπικῆς σταδιοδρομίας και ἀσκεῖται, σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωση, κατὰ κανόνα ἀπὸ πολὺ νέα μέλη τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ και ἡ «ἱππικὴ» καριέρα τοῦ Graecinius εἶναι σύντομη και πολὺ μέτρια δεδομένου ὅτι δὲν ἄσκησε κανένα ἀπὸ τὰ ἀνώτερα δημόσια ἀξιώματα που προορίζονταν γιὰ τὰ ἐπίλεκτα μέλη αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς κατηγορίας· τὸ *et* τοῦ κειμένου στὴ φράση praef(ecto) fabrum et frumenti mancipalis provinc(iae) Africae ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι παράλληλα μὲ τὴν praefectura fabrum ἄσκησε τὸ ἀξίωμα τοῦ praefectus frumenti mancipalis στὴν ἴδια ἐπαρχία. Θὰ μπορούσε νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι μιὰ θέση εὐθύνης ὅπως αὐτὴ τοῦ frumentum mancipale τῆς Ἀφρικής ἀκολούθησε αὐτὴ τοῦ praefectus, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι και τὸ ἀντίθετο δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθεῖ· ἡ εὐθύνη τοῦ praefectus frumenti mancipalis θὰ συνίστατο μᾶλλον στὴ συλλογὴ ἐνὸς εἴδους δεκάτης σὲ εἶδος, δηλαδή σὲ σιτηρὰ, ἀπὸ τὴν παραγωγὴ τῶν γαιῶν οἱ ὁποῖες ἀνήκαν στὴν ἰδιοκτησία τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους και ἡ διαχειρισὴ τους εἶχε ἀνατεθεῖ, προφανῶς κατὸν δημοπρασίαις, σὲ ἰδιῶτες¹². Τὸ ἀξίωμα εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἐπιγραφὰς και

11. Πέτσας, ὀ.π. (σημ. 9), 56-58 ἀρ. 3 (*Ann. épigr.* 1952, 225· Σαριβάκης, ὀ.π. (σημ. 10), 450 ἀρ.126)· *I. Philippi* 718: C(aio) Graecinio C(ai) f(ilio) Vol(tinia) | Firmino praef(ecto) fabrum | et frumenti mancipalis provinc(iae) Africae | dec(urioni) quaest(ori) col(oniae) Philipp(ensium) an(norum) LVII | Graecinae Veneriae an(norum) XLVII | C(aius) Graecinius Romulus Venustus Firmini | [f(ilius) parent(ibus) de s(uis) f(ecit)].

12. Τὸ frumentum mancipalis (maniceps σημαίνει δημοπράτης ἐν προκειμένῳ δημοσίων ἔργων) εἶναι λοιπὸν δημόσιος σίτος, *σείτος δήμου τῶν Ρωμαίων*, ἀνήκει δηλαδή στὸν ρωμαϊκὸ λαὸ· πρὸβλ. M. Christol, "Le blé africain", στὸ: *Le ravitaillement en blé de*

ἐκτὸς τῆς Ἀφρικής, σὲ τρεῖς ἄλλες συγκλητικὲς ἐπαρχίες· μία ἀπὸ αὐτὲς εἶναι δὶγλωσση. Ὁ Vibius Saluratis (*CIL* III 6065) εἶναι Promagister fr. manc., ἀξίωμα ποῦ ἀποδίδεται στὰ ἑλληνικά: ἀρχώνης σείτου δήμου τῶν Ῥωμαίων.¹³

Εἶναι πιθανόν ὁ Graecinius νὰ κατάγεται ἀπὸ τοὺς Φιλίππους· αὐτὸ ὑποδεικνύει ἡ ἐνταξή του στὴν φυλὴ Voltinia· δὲν ἀποκλείεται ὁμως νὰ ἦταν καὶ ξένος, ὁπότε θὰ πρέπει νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἡ ἐνταξή του σὲ αὐτὴ θὰ ἔγινε μὲ τὴν ἐγκατάστασή του στὴν πόλη ἢ καλύτερα ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς ἀνάληψης τοπικῶν ἀξιωματῶν. Ἡ μεγάλη του ἡλικία (58 ἐτῶν) καὶ ἡ μετροτότητα τῆς ἱππικῆς του καρριέρας συνηγοροῦν στὴν ὑπόθεση ὅτι ἀνῆλθε στὴν ἱππικὴ τάξη ἀργά, πιθανῶς μετὰ ἀπὸ μιὰ στρατιωτικὴ καρριέρα ποῦ δὲ μᾶς εἶναι γνωστή.

Στὶς δύο ἄλλες περιπτώσεις ἡ praefectura fabrum συνδυάζεται μὲ μιὰ ἀμιγῆ τοπικὴ σταδιοδρομία καὶ βρίσκεται εἴτε στὸ μέσον της, ὅπως γιὰ παράδειγμα στὴν περίπτωση τοῦ P. Turpilius Valens¹⁴, εἴτε στὸ τέλος της, ὅπως στὸν cursus τοῦ M. Cassius Valens, ὅπου διευκρινίζεται πῶς ὁ τίτλος ἀπονεμήθηκε στὸν Valens ἀπὸ τοὺς ὑπάτους: a consulibus¹⁵. Τέλος πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ [Ti.] Burrenus Firmus, ποῦ πέθανε πρόωρα στὴν ἡλικία τῶν 20 ἐτῶν¹⁶· ὁ Firmus φέρει αὐτὸν τὸν τιμητικὸ τίτλο ἀλλὰ δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε ἂν τοῦ ἐδόθη ὅταν ἦταν ἔφηβος ἢ λίγο ἀργότερα, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν πατέρα του ποῦ ἦταν καὶ ρωμαῖος ἱππέας¹⁷.

Rome et des centres urbains des débuts de la République jusqu' au Haut Empire. Actes du colloque international, Naples 4-6 fév. 1991, Paris 1994, 302 σημ. 45· Cl. Nicolet, "Frumentum mancipale en Sicile et ailleurs", στό: A. Gionannini (ἐκδ.), Nourrir la plèbe. Actes du colloque tenu à Genève les 28 et 29. IX 1989 en hommage à Denis van Berchem, Basel-Kassel 1991, 123/124 (ἡ ἐπιγραφή)· G. Rickman, The corn supply of ancient Rome, Oxford 1980, 84/85.

13. Βλ. Christol, ὁ.π., 302 σημ. 45· Nicolet, ὁ.π., 123/124· Rickman, ὁ.π., 84/85.

14. Ὁ τίτλος praefectus fab(rum) βρίσκεται ἐδῶ στὸ μέσον τῆς τοπικῆς του σταδιοδρομίας ἀνάμεσα στὰ ἀξιώματα τοῦ aedilis καὶ τοῦ duumvir. Βλ. Πέτσας, ὁ.π. (σημ. 9), 62/63 ἀρ. 6 (*Ann.épigr* 1952, 224· Sarikakis, ὁ.π. (σημ. 10), 456 ἀρ. 190)· *I. Philippi* 717: Loco publice dato d(ecreto) d(ecurionum) | P(ublio) Turpilio P(ubli) f(ilio) Volt(inia) Valenti | aed(ili) praefecto fabr(um) II vir(o) i(ure) d(icundo) Phil(ippis) | Pup(us) Turpilius Valens patri.

15. Πρόκειται γιὰ ἀδημοσίευτη ἐπιγραφή (ἀρ. εὐρετηρίου Μουσείου Φιλίππων Λ 2230).

16. *CIL* III.1, 646; πρβλ. ἐπίσης *CIL* III.2 σ. 989 σημ. 646 (Sarikakis, ὁ.π. (σημ. 10), 447 ἀρ. 87 καὶ 89)· *I. Philippi* 46.

17. Ἀνάλογα παραδείγματα στὸν M. Cerva, "La praefectura fabrum: un'introduzione", στό: M. Cébeillac-Cervasoni (ἐκδ.), *Les élites municipales de l'Italie péninsulaire de la mort de César à la mort de Domitien entre continuité et rupture: classes sociales diri-*

Τὰ παραδείγματα πού ἐξετάσαμε φανερώνουν ὅτι ἡ praefectura δὲν ἀποτελεῖ μέρος τοῦ τοπικοῦ *cursus honorum* ἀφοῦ στήν περίπτωση αὐτή θά ἔπρεπε νά ἔχει τήν ἴδια πάντα θέση στόν *cursus honorum* σέ ὄλες τίς ἐπιγραφές, πράγμα πού δὲν ἰσχύει. Πρόκειται μᾶλλον γιά μιὰ διάκριση πού παραχωρεῖται στοὺς προύχοντες τῆς πόλης ἀπό ἕναν ἀνώτερο ἀξιωματοῦχο, διοικητὴ τῆς ἐπαρχίας ἢ ὑπατο. Τὰ πρόσωπα πού τιμῶνται μὲ αὐτόν τὸν τίτλο εἶναι ἀνάμεσα σὰ πλέον ἐπιφανῆ τῆς ἀποικίας, ἀνήκουν στοὺς «πρώτους», καὶ χωρὶς ἀμφιβολία διαθέτουν πλοῦτο, δύναμη καὶ κοινωνικὴ ἐπιρροή. Οἱ τιμές πού τοὺς ἀποδίδονται ἐπιβεβαιώνουν τὴν κοινωνικὴ κινητικότητα μᾶς ἐπαρχιακῆς ἀριστοκρατίας πρὸς τίς ἀνώτερες σφαῖρες τῆς διοίκησης τῆς αὐτοκρατορίας· μερικοὶ ἀπὸ τοὺς φιλόδοξους αὐτοὺς ἀριστοκράτες δὲν κατάγονται ἀπὸ τοὺς Φιλίππους· ἡ ἀποικία, ὁμως, ὅπως καὶ ἡ Κόρινθος στήν ἐπαρχία τῆς Ἀχαΐας¹⁸, λειτουργεῖ ὡς πόλος μᾶς ἀκαταμάχητης ἑλξης γιά τὴν ἐπαρχιακὴ ἐλίτε, τὰ μέλη τῆς ὁποίας καταφεύγουν σὲ αὐτὴν καὶ συχνὰ ἀναλαμβάνουν τοπικὰ ἀξιώματα, ἡ ἄσκησις τῶν ὁποίων συνιστᾷ πολὺτιμη ἐμπειρία ἂν ὄχι τὴν προϋπόθεση γιά τὴν ὑλοποίηση κάθε ἀνώτερης φιλοδοξίας. Ἡ ἴδια φιλοδοξία ὀδηγεῖ μερικοὺς τουλάχιστον ἀπὸ τοὺς Φιλιππίσιους ἀριστοκράτες στήν πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, δηλαδὴ τὴ Θεσσαλονίκη¹⁹, ὅπου ἐπιλέγονται ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε ρωμαῖο

---

geantes et pouvoir central. Actes du colloque de Naples du 6 au 8 février 1997, Rome 2000, 177-196.

18. Πρὸβλ. A. Spawforth, "Roman Corinth: the formation of a colonial élite", στό: A.D. Rizakis (ἐκδ.), *Roman onomastics in the Greek East. Social and political aspects. Proceedings of the International colloquium on Roman Onomastics, Athens, 7-9 Sept. 1993* [ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 21], Athens 1996, 173/174.

19. Δικαιολογημένα μπορεῖ κανεὶς νά ἀναρωτηθεῖ ἂν ἡ ἀνεύρεσις μερικῶν ἐπιγραφῶν στήν πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ, ὅπως παλιότερα εἶχε ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα (ὁ.π. (σημ. 9), 52/53), ἀπλῶς μὲ τὴν ὑπόθεσις τῆς μεταφορᾶς τοὺς ἀπὸ τοὺς Φιλίππους. Ἡ παρουσία μερικῶν τουλάχιστον προσώπων πού προέρχονται ἀπὸ τοὺς Φιλίππους ἐξηγεῖται μᾶλλον ἀπὸ μιὰ ἐνδεχόμενη σχέση τοὺς μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ ἐπαρχιακοῦ διοικητοῦ. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι στήν πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἔχει βρεθεῖ ἰκανὸς ἀριθμὸς λατινικῶν ἐπιγραφῶν (17) οἱ ὁποῖες εἶναι δημοσιευμένες στό *CIL III Suppl. I*, ἀρ. 7326-7328, 7328a (= *CIL III Suppl. II*, ἀρ. 14203³⁸), 7329-7331 καὶ *CIL III Suppl. II*, ἀρ. 12310, 13704, 14203¹⁹⁻⁴⁵, 14406b. Βλ. ἐπίσης Ch. Avezou-Ch. Picard, "Inscriptions de Macédoine et de Thrace", *BCH 37* (1913) 103 κέ. ἀρ. 14 καὶ 116 ἀρ. 32. Ὅλες εἶναι ἐπιτύμβιες πλὴν τῆς *CIL III Suppl. II*, ἀρ. 12310, πού εἶναι χαραγμμένη σὲ βᾶθρο ἀγάλματος καὶ εἶναι τιμητικὴ. Κατὰ τὴν μετακίνησις καὶ καταστροφὴ τοῦ ἰσραηλινοῦ νεκροταφείου τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τὰ στρατεύματα κατοχῆς, κατὰ τὸ 1943, ἀνευρέθησαν περισσότερες ἀπὸ εἴκοσι λατινικὲς ἐπιγραφές ἀπὸ τίς ὁποῖες μόνον μιὰ ἦταν ἤδη γνωστὴ (πρὸβλ. *CIL III Suppl. II*, ἀρ. 14203⁴⁰). Γιά νεώτερα

διοικητή και εισέρχονται στο έπιτελείο του, όσο διαρκεί ή θητεία του, χωρίς ωστόσο να μπορεί να διευκρινιστεί, για την ώρα, ποιά ήταν ακριβώς ή σχέση τους και οί άρμοδιότητές τους²⁰.

Η διαπίστωση αυτή δεν λύνει φυσικά τó γενικότερο δύσκολο πρόβλημα τής σχέσης ανάμεσα στην praefectura fabrum και την ίππική τάξη, με άλλα λόγια δεν άπαντá στο έρώτημα κατά πόσον οί κάτοχοι τού τίτλου ήταν ίππείς honoris causa ή αν ή praefectura ήταν τó πρώτο σκαλοπάτι που όδηγοῦσε στην ίππική τάξη ή τελευταίο μιás τοπικής σταδιοδρομίας που έδινε μόνον τήν έλπίδα μιás μελλοντικής εξέλιξης. Ο cursus honorum τών praefecti τών Φιλίππων δείχνει ότι ή praefectura δεν έντάσσεται στο πλαίσιο μιás στρατιωτικής σταδιοδρομίας που άφοροῦσε μόνον στους ίππείς²¹. παρόλο ότι συνυπάρχει με τοπικά ως επί τó πλείστον άξιώματα, ωστόσο είναι δύσκολο να βεβαιωθεί ότι άποτελεί μέρος τού cursus honorum και πώς ή άπόκτησή του όδηγει στον προθάλαμο τής ίππικής τάξης. Ένα πρῶγμα είναι σε κάθε περίπτωση βέβαιο: ή praefectura fabrum συνιστá μιá διάκριση που από τή φύση της καλλιεργεί τήν έλπίδα για περαιτέρω κοινωνική άνοδο, ή όποία έντούτοις δεν φαίνεται να εκπληροῦται πάντοτε από τούς praefecti fabrum τής έπαρχίας και έν προκειμένω από αυτούς τών Φιλίππων.

Κέντρον Έλληνικής και Ρωμαϊκής
Αρχαιότητας (Ε.Ι.Ε.)

Άθανάσιος Δ. Ριζάκης

εύρήματα, βλ. M. Sašel-Kos, *Inscriptiones Latinae in Graecia repertae. Additamenta ad CIL III*, Faenza 1979, 93/94 άρ. 219-222.

20. Για τó θέμα αυτό, βλ. γενικά B. Rankov, "The governor's men: the *officium consularis* in provincial administration", στο: A. Goldsworthy-I. Haynes (έκδ.), *The Roman army as a community, Including papers of a conference held at Birkbeck College, University of London on 11-12 Jan., 1997*, *JRA Suppl.* 34, London 1999, 15-34, W. Eck, "Governors and their personnel on latin inscriptions from Caesarea Maritima", *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities VII*, Jerusalem 2001, 215-240.

21. Για τó θέμα αυτό βλ. S. Démougin, *L'ordre équestre sous les Julio-Claudiens*, Rome 1988, 682-685.

RÉSUMÉ

LES MAGISTRATS DE LA COLONIE ROMAINE DE PHILIPPES:
LE CAS DES *PRAEFECTI FABRUM*

La *praefectura fabrum* ne fait pas à Philippes partie du cursus local; c'est une distinction attribuée à des notables originaires ou domiciliés dans la colonie par un magistrat supérieur, consul ou gouverneur de la province, cela n'est pas toujours précisé. Le rapport de ces personnages avec l'ordre équestre paraît peu probable mais on ne pourra pas nier que cette distinction marque ici, comme ailleurs, la possibilité de passage du plan local aux sphères supérieures des fonctions de l'Etat. Le notable qui s'est fait remarquer et récompenser par ce titre peut espérer accéder à l'ordre équestre mais on ne peut pas dire si cette étape est déjà franchie avec la praefecture ou si elle reste à franchir; ce voeu semble être rarement accompli par les porteurs du titre dans les cités provinciales et en l'occurrence par les *praefecti fabrum* de Philippes; en revanche on peut dire que la distinction amène certains d'entre eux à la capitale provinciale, c'est à dire à Thessalonique d'où proviennent leurs stèles tombales; choisis par le gouverneur parmi les notables des villes provinciales ils résident auprès de lui mais il est difficile de dire, dans l'état de la documentation actuelle, quel était leur rapport précis avec le gouverneur de la province de Macédoine.